

VÝCHOVNÁ PRÁCE S CHLAPCI A MLADÝMI HOCHY V ZEMÍCH ZAPOJENÝCH DO PROGRAMU SÍTĚ COMENIUS NETWORK

„MALÍ HRDINOVÉ V NESNÁZÍCH“ – DESKRIPTIVNĚ KOMPARATIVNÍ SOUHRN PŘÍSPĚVKŮ

Renate Seebauer, Evropský dům, Burgenland

Následující deskriptivně srovnávací shrnutí jednotlivých příspěvků ukazuje, že hnutí Gender Mainstreaming má v Evropě v současné době různý charakter, přičemž bychom mohli mluvit nejméně o dvou „blocích států“. Jeden blok přitom tvoří „nové členské státy EU“, ve kterých – pokud jsou vůbec nějaké aktivity patrné – týkají se rovnoprávného postavení dívek a žen; druhý blok tvoří tzv. staré členské země EU“, kde dochází resp. došlo k přesunu výchovné práce s děvčaty na výchovnou práci s chlapci. Zvláštní zřetel je přitom nutný v případě Španělska. Vývoj probíhal od zaměření se na nedostatky k orientaci na zdroje.

1. Pozadí, metodologické poznámky a cíle srovnávací studie

Projekt programu COMENIUS „Malí hrdinové v nesnázích“ poskytuje možnost popsat a porovnat aktuální stav výchovné práce s „chlapci a mladými hochy“/„chlapeckou pedagogiku“ ve vybraných evropských zemích – Rakousko, Belgie, Česká republika, Německo, Estonsko, Španělsko, Maďarsko, Polsko a Velká Británie.

Základ pro srovnání v tomto případě tvoří „genderové aktivity“ ve školách a ostatních výchovných zařízeních; vychází při nich najevo především to, co mají hypoteticky společné a co umožňuje provést toto srovnání.

Cíle srovnání jsou zaměřeny na identifikaci podobnosti resp. rozdílnosti v historickém vývoji při výchovné práci s chlapci a mladými hochy, dále na identifikaci podobných/různých cílů a obsahu jednání z genderového hlediska v pedagogických zařízeních, na specifické genderové aspekty ve vzdělávání učitelů/učitelek základních škol, na nabídku volnočasových aktivit pro chlapce a mladé hochy, na specifika v jednotlivých zemích a na identifikaci podobných/odlišných trendů a vývojových tendencí.

Na základě Hörnerovy typologie musí být této analýze jako celku připsána „evolucionistická funkce“ (hledání vývojového trendu).

Srovnání vychází z devíti textů, které sepsali autoři a autorky z různých specializovaných oborů (pedagogika, psychologie, germanistika, anglistika) a s různým profesním pozadím (vyučující na univerzitách v rámci vzdělávání učitelů/učitelek, ti, kteří mají praxi v oblasti sociální práce, ti, kteří se zabývají evropskými otázkami ...).

Analýza se zaměřuje na celkové zjištění skutečnosti a myšlenek a je probíhá interpretací textů zpracovaných v rámci projektu COMENIUS.

Jak rozdílné jsou autorky a autoři, tak rozdílné jsou také tyto texty, třebaže se řídí (měly by se řídit)¹ společně vypracovaným členěním.

Až během rešerší a při zpracování textů vyšlo najevo, že ne všech zemích je k dispozici dostatek materiálu a/nebo že se v rámci „genderových iniciativ“ sice pamatovalo i na „chlapeckou pedagogiku“, ale že se nepodařilo identifikovat ani konkrétní cíle, ani formy realizace (např. experimentálně nebo v projektech). To se v první řadě týká příspěvku z Polska, který byl pro nedostatek základu pro srovnání z tohoto porovnávání vyjmut, zčásti také českého příspěvku a – jako zvláštní případ – příspěvku ze Španělska.

V analýze textů se tedy při srovnání nemůžeme zabývat vždy všemi zeměmi.

Obsahové členění textů, které vznikly v prvním pololetí roku 2007, by mělo – se zaměřením na účel srovnání – brát ohled na následující aspekty:

- vývoj výchovné práce s chlapci a mladými hochy z historické perspektivy,
- cíle a obsah specifického genderového jednání v pedagogických zařízeních,
- specifické genderové aspekty ve vzdělávání učitelů/učitelék základních škol,
- nabídky volnočasových aktivit pro chlapce a mladé hochy,
- specifika existující v jednotlivých zemích,
- trendy a vývojové tendence.

Následně se pokusíme na základě tohoto členění identifikovat a zařadit do kategorií podobné resp. odlišující se trendy.

2. Několik podrobností k účelu srovnání

K historickému vývoji práce s chlapci ve vybraných zemích,

S „Buben- und Burschenarbeit“ (česky přibl. „výchovná práce s chlapci a mladými hochy“ nebo také přibl. „žáky a studenty“ – pozn. překladatele) (jak je nazývána v rakouské literatuře), resp. „Jungenarbeit“, „Jungenpädagogik“ (česky „výchovná práce s chlapci, „chlapecká výchova či pedagogika“ – pozn. překladatele) – jak bývá tato pracovní a výzkumná oblast označována v německé literatuře – se v užším smyslu setkáváme v Německu a (v počátcích) v Rakousku. V Německu výchovná práce s chlapci/chlapecká pedagogika vypadá úplně stejně jako pedagogický odraz (sociálně-)výchovné práce s děvčaty v osmdesátých letech; „výchovná práce s chlapci a mladými hochy“ se začíná

---

¹ Protože polský příspěvek převážně podává zprávu o výsledcích výzkumů, které pocházejí z raný osmdesátých a devadesátých let a obsahují jen velmi málo obecných výpovědí, nemohl být při tomto srovnání brán do úvahy. Ani český a ani španělský příspěvek se nezabýval všemi aspekty. Stejně tak se i příspěvek z Velké Británie soustředil na číselný materiál z druhé poloviny devadesátých let 20. století. Řada příkladů školních aktivit a doporučení určená učitelům/učitelkám nemohla být s ohledem na srovnávací cíle tohoto projektu brána do úvahy.

kolem roku 1990 setkávat se zájmem také v Rakousku. Je zásadně spojena s genderovými iniciativami 90. let. V obou zemích lze rozpoznat podobný průběh: od zaměření se na nedostatky k orientaci na zdroje – vývojová řada, kterou lze konstatovat v různých oblastech speciální pedagogiky.

Ve Velké Británii dochází od poloviny 90. let 20. století k výrazné proměně v rámci hodnocení výsledků rozpravy vedené v rámci „gender mainstreaming“ – zapříčiněné tím, jak nepříznivě chlapci obstáli při národních školních zkouškách. Snahy o zvýšení motivace chlapců jsou vedeny specifickou lokální nutností a zapojením příslušného sociálního a kulturního prostředí – a nepříznivé výsledky, jakých chlapci při školních zkouškách dosáhli, jsou tématem mnoha výzkumných prací.

Pokud jde o Belgii (Flandry), je jasně vyjádřeno, že ve speciálních výchovných zařízeních jsou co do počtu silněji zastoupeni chlapci než dívky. Z těchto informací však nelze činit závěry, pokud jde o specifickou výchovnou práci s chlapci a/nebo o výzkumné práci v oblasti chlapecké výchovy.

Zvláštní postavení mezi zkoumanými zeměmi, resp. „starými členskými zeměmi EU“ zaujímá bezpochyby Španělsko: Francova diktatura teprve v šedesátých letech 20. století připustila pomalou proměnu v konceptech rolí obou pohlaví. Teprve se školním zákonem v roce 1991 byla zavedena taková změna, že byla nejen pevně ustanovena výchova ve smyslu stejných společenských příležitostí pro obě pohlaví, nýbrž také cíl, že v průběhu výchovy mají chlapci a děvčata dospět k potvrzení sebe sama, své identity.

V zemích bývalého východního bloku – zde zejména v České republice, Maďarsku a Estonsku – existovalo po roce 1945 zásadně stejné postavení obou pohlaví; výchovné i vyučovací cíle byly zaměřeny na kolektivismus, na ono „socialistické my“. Jak ukazuje příspěvek z Estonska, jsou chlapci a mladiství mužského pohlaví společenskými změnami k nimž došlo po rozpuštění Sovětského svazu, zasaženi s větší intenzitou než dívky: Když jsou u chlapců podnikána speciální opatření, jsou zaměřená na nedostatky – a probíhají například vyčleněním chlapců s výchovnými problémy do uzavřených zvláštních škol.

V České republice nelze obecně odkázat na žádná preventivní opatření, která by se týkala genderových otázek, a tedy ani „výchovné práce s chlapci“ a/nebo „chlapecké pedagogiky“.

V Maďarsku je specifická genderová výchova považována za choulostivé téma, neboť zde ještě stále nenastalo zrovnoprávnění v postavení ženy (což *de facto* platí i o všech ostatních zde zahrnutých zemích). Pojem „chlapecká výchova“ najdeme v Maďarsku asi tak od roku 1990 ojediněle v publikacích z oblasti *gender studies*; žádné odkazy na „chlapeckou výchovu“ ve vlastním smyslu slova však neexistují.

Cíle a obsah specifického jednání z hlediska pohlaví v pedagogických zařízeních

Jak v Rakousku, tak i v Německu působí dva proudy, které měly vliv na koncepcce učebních osnov: Na jedné straně normy principu „gender mainstreaming“, na straně druhé teoretické poznatky a praktické zkušenosti získané při poskytování pomoci dětem a mladistvým a z organizací pro mládež v rámci školních iniciativ. V Rakousku je třeba poukázat na princip výuky „výchova k zrovnoprávnění žen a mužů“, který je zakotven v učebních osnovách všech školních kategorií, v Německu na celostátně iniciovaný modelový projekt „Nové cesty pro chlapce“ (2005-2008).

Genderové projekty – v nichž je hlavním tématem sexuální výchova, prevence násilí, pohlavní identita, identita rolí z hlediska pohlaví...) najdeme v obou zemích spíše na středním stupni než na základní škole.

Ve všech zkoumaných zemích je pravidlem koedukativně vedená výuka.

Ve Velké Británii poskytuje „National Curriculum“ („národní školní osnovy“) zásadně stejnou nabídku na vzdělání chlapcům i dívkám a nabízí jim stejné příležitosti.

Belgický, estonský a maďarský příspěvek zdůrazňuje zásadní rovnost šancí pro chlapce i dívky. Jisté – alespoň částečně zvláštní postavení v učebních osnovách – zaujímají předměty „tělesná výchova“ a „pracovní výchova“: Jestliže v České republice počátkem 90. let probíhala výuka v těchto předmětech zvlášť pro chlapce a zvlášť pro děvčata, na konci devadesátých let v nich byla opět zavedena koedukace. Maďarské „národní školní osnovy“ berou ohled na individuální, dané skutečnosti, v závislosti na věku, tělesnou a pracovní výchovu však předpokládají v koedukačním duchu. Rovnoprávné zacházení pro všechny žáky a žákyně nezávisle na jejich pohlaví je zakotvena také v estonských učebních osnovách; sportovní a pracovní vyučování probíhá odděleně podle pohlaví.

Specifické genderové aspekty ve vzdělávání učitelů/učitelek základních škol

První podněty přinést do vzdělávání a zvyšování kvalifikace učitelů a učitelek specifická genderová témata najdeme v Německu a Rakousku kolem roku 1995, realizace těchto iniciativ, které zčásti zavádějí příslušná ministerstva, jsou zatím v rozsáhle míře ponechána na rozhodnutí a osobní angažovanosti docentek a docentů.

Ve všech zemích, které se projektu zúčastnily, je možné vycházet z toho, že v rámci výukových akcí o vývojové psychologii je brán zřetel na odlišný průběh vývoje a na zvláštnosti vývoje u dívek a chlapců – avšak pouze český příspěvek na to výslovně poukazuje. Dále je třeba vyjít z toho, že se v každém případě se jedná o zprostředkování „tradiční“ vývojové psychologie – sotva však z pohledu genderového přístupu. Ten se projevuje spíše v jiných studijních oborech humanitních věd, jako např. sociologie a/nebo vědách zabývajících se výukou.

Vyjdeme-li ze studií (např. „Násilí ve škole“, statistiky, pokud jde o ukončené střední vzdělání ... v Estonsku) a z analýz učebnic v Maďarsku a České republice, které dokladují zprostředkování tradičních představ o rolích, je ve všech zemích vznášen požadavek na rozvinutí větší citlivosti, lepší výuky, respektování tempa při vyučování a studiu, různé kultury, více prostoru pro chlapce .... V těchto zemích však neexistuje dostatečná důslednost, která by vycházela z těchto studií, natožpak konkrétní opatření na realizaci v rámci dalšího vzdělávání učitelek a učitelů.

Nabídky na volnočasové aktivity pro chlapce i mladé hochy

Nabídka volnočasových aktivit pro chlapce se v Německu v posledních letech výrazně rozšířila z hlediska kvality i kvantity. Hlavní témata nabídky volnočasových aktivit jsou zdravotní péče (drogy, násilí, ochota nést rizika jako projev mužnosti ...) a odrážejí se v prožitkové pedagogice. V Rakousku najdeme „areály určené k volnému hraní“, které jsou zčásti s obsluhou a poskytují samostatné nabídky pro chlapce a pro děvčata; cvičební a sportovní spolky nabízejí na mnoha školách společné sportovní aktivity pro chlapce a pro děvčata (do 10 /12 let věku). Od 12 let výše se nabídky pro chlapce vyznačují orientováním se výraznějším způsobem na sportovní výkony. Velké rakouské dětské a mládežnické organizace do svých aktivit zařadily prvky outdoorové a prožitkové pedagogiky. Přibývá freestylových druhů sportu, a to přináší otázky managementu rizik. V Rakousku nelze přehlédnout rostoucí význam otevřené práce s dětmi a mládeží, zejména s ohledem na migranty (z Turecka, zemí bývalé Jugoslávie ...).

V Belgii je více než každé druhé dítě zapojeno do organizací pro mládež („Chiro“, „Scouts en Gidsen“ ...); k oblíbeným volnočasovým aktivitám chlapců patří skateboarding, fotbal, jízda na BMX kolech a „práce“ za účelem vylepšit si kapesné. A také surfování na internetu a počítačové hry.

Také v Estonsku mají organizace pro mládež zvláštní význam; vyznačují se různým zaměřením – jsou to organizace politické, církevní, vzdělávací, sportovní/ vojenské. „Mladí orlí“ (Noored Kotkad) přijímají výlučně mladé hochy a sledují explicitní vojenské cíle („Pro svou vlast vždy připraven“ – „Muž patří do řad mužů“). Nabídky tzv. „škol pro pěstování zálib“ (technické, sportovní zaměření) využívají výrazněji děvčata.

V Maďarsku se setkává s velkou odezvou organizovaná odpolední péče na školách (v družině), které nabízejí bezplatně aktivity pro volný čas(sport, hudba, drama, umění ...) a je v nich evidována cca polovina patnáctiletých – tendence přitom roste.

Specifika

Téměř všechny země, které se projektu zúčastnily, poukazují na studie, které dokumentují, že mezi těmi, co ve škole musí opakovat ročník, přerušit studium, navštěvují zvláštní školu ... jsou co do počtu výrazněji zastoupeni chlapci než dívky; PISA, TIMSS, PIRLS & Co. a

národní školní zkoušky ve Velké Británii dokazují – vedle jiných výkonových rozdílů, které souvisí s pohlavím – horší výsledky ve čtení u chlapců; obzvlášť se to týká chlapců s migračním pozadím, především tureckého původu, jak ukazuje německý příspěvek. Také v Rakousku jsou mladiství s migračním pozadím vystaveni řadě nevýhod; přistupuje k tomu poměr napětí v kulturní oblasti i vnitřní a vnější konflikty s ohledem na výklad mužskosti. I když není belgický příspěvek proveden explicitně, umožňuje seznámení se s podobnou problematikou, co se týče migrantů/migrantek, speciálně mladistvých mužského pohlaví z arabské oblasti.

Rusky mluvící děti v Estonsku mají problémy s identitou již v mateřské škole. Hoši jsou také více ohroženi než dívky, co se týče konzumace drog a kriminálních deliktů.

V Maďarsku a v České republice aktuální analýzy školních učebnic dokladují aktualizaci tradičních představ o rolích a upevnění stereotypů rolí, jak v textové tak i obrazové interpretaci, avšak se zaměřením na dívky a ženy. Analýza učebnic a snahy o mluvu citlivou z pohledu pohlaví byly předmětem iniciativ také ve Velké Británii.

Trendy a vývojové tendence

Ve všech zemích, které se projektu zúčastnily, se poukazuje na silný nadbytek ženského vyučujícího personálu – především v oblasti základního školství. Při stoupajícím počtu neúplných rodin (děti v případě rozvodu manželství zůstávají většinou u matky) tato situace chlapcům ztěžuje možnost dokázat se identifikovat s rolí muže.

V zemích, resp. regionech s vysokým podílem migrantů (Německo, Rakousko, Belgie, Velká Británie) se navíc jeví jako bezpodmínečná nutnost získávat pro učitelské povolání migranty. Získat více barevných mužů pro učitelský úřad zůstalo také ve Velké Británii pokusem bez velkého úspěchu.

Na školách v Maďarsku, na kterých je prováděna „genderová práce“, jsou v popředí spíše feministické aspekty.

Projekt pro rozvoj školy, který byl v Estonsku naplánován na léta 2006 – 2010, se pokouší řešit stávající problémy, především s ohledem na děti bez ukončeného školního vzdělání, drogově závislé, a dopouštějící se trestné činnosti ...; také zvláštní školy a příliš drahé „školy pro pěstování zálib“ potřebují reformu.

Reflektovaná koedukace, „Girls' Days“ a „Boys' Days“ a pečlivý výběr obsahu výuky, zavedení kultury vyučování, která bude brát ohled na obě pohlaví, patří k věcem, které by si přáli mít v Německu. Zřetelné distancování se od zaměření na nedostatky a konkrétní genderové projekty přinesly již pozitivní změny na různých školách v Rakousku.

Řadu školních projektů, které by se měly střetávat s „anti-studijní kulturou“ a „vnitřním vyslovením výpovědí“ mnohých chlapců – již ve věku základní školy a které především do činností zapojují sociálně kulturní prostředí chlapců, najdeme ve Velké Británii a vyjadřují

naději, že chlapci porostou nejen pouze v kognitivní oblasti, nýbrž také v afektivní oblasti své osobnosti.

Pozorujeme-li balík specifických genderových opatření ve zkoumaných zemích, pak nejdříve Německo a Rakousko vyznačují podobné formy průběhu a vývoje výchovy chlapců a mladých hochů resp. „chlapecké pedagogiky“. První počátky vyplynuly spíše z chování dětí a mladistvých a teprve až v druhé řadě našly další impulsy na základě mezinárodních studií (PISA, TIMSS ...). Zdá se, že v Anglii konkrétní práce s mládeží získala výrazný impuls pro národní učební osnovy - National Curriculum - na základě výsledků školních zkoušek – především „*bottom up*“ (*odspodu*), zcela konkrétními aktivitami na různých školách.

Srovnatelné formy průběhu nebyly zjištěny ani v Belgii, ani ve Španělsku, které díky Francově diktatuře teprve v šedesátých letech 20. století připustilo pomalou proměnu v konceptech rolí obou pohlaví.

Třebaže všechny zkoumané země jsou členskými státy EU, jejichž vzdělávací politika podléhá vzdělávací politice Unie, ukazuje se, že u 12 analyzovaných textů existují nejméně dva „bloky států“ které v rámci postupu principu „gender mainstreaming“ dospěly do různých bodů: Ve Velké Británii, Německu a Rakousku k „výchovné práci s děvčaty“ přibyla uvědomělá „výchovná práce s chlapci“ resp. došlo k výraznému posunu akcentu ve směru „výchovné práce s chlapci“.

V zemích bývalého východního bloku (nyní „nových členských státech EU“) je gender mainstreaming v plenkách, resp. pomalu se stávají zřejmé první snahy o práci s dívkami a ženami; o „chlapecké výchově“ a/nebo o „výchovné práci s chlapci“ v užším slova smyslu se tu nehovoří. Tam, kde byly u chlapců konstatovány podobné problémy, probíhají pokusy čelit jim spíše opatřeními orientovanými na nedostatky než opatřeními zaměřenými na zdroje.

V čem se zkoumané země téměř neliší, je obecný nedostatek mužského učebního personálu – především na základních školách – což u chlapců, pokud jde o vytvoření pozitivního mužského image, představuje další problém navíc.

Empirická studie o „motivech výkonu“, „sociálních zkušenostech“ a „potřebných vlastnostech učitelů/učitelek a vychovatelů/vychovatelek“ ukazuje další podrobnosti s ohledem na specifický charakter chlapců a dívek. Potvrzuje také některá vyjádření učiněná v jednotlivých příspěvcích, a shoduje se s mnoha studiemi, které v ní jsou citovány.